

Etica și echitatea în dreptul penal: de la principiu la executare

Ethics and Equity in Criminal Law:
From Principle to Execution

Ioan Constantin GLIGA^{1*}

¹ Universitatea Transilvania din Brașov.

* Corespondență: gliga.ioan@gmail.com

Rezumat: Această lucrare își propune să surprindă relația dintre etică și echitate, prin raportare la poziția abordată de legiuitorul român în normele de drept penal. În opinia noastră, exigențele echității în procesul penal nu pot fi privite în afara limitelor a ce este considerat moral, legitim, acceptabil într-un timp și spațiu controlat. Vom tranșa problematica principiului echității, ca pilon al sistemelor moderne de drept, urmărind coordonatele trasate de principalele teorii etice ale Antichității. Teoriile etice au atributul de a fi atât o consecință, cât și o trăsătură esențială a societății ce le formulează: astfel, ne găsim în situația de a analiza actualitatea acestor teorii în contextul societății moderne. Concluziile ne arată că etica și moralitatea societăților antice dăinuie și continuă să producă efecte în instanțele judecătorești, atât la nivel european cât și la nivel național, de la Constituție, la coduri deontologice și până la legile de punere în aplicare.

Cuvinte cheie: etică, echitate, principii, drept penal, CEDO

Abstract: This paper aims to capture the relationship between ethics and equity, by referring to the position approached by the Romanian legislator in the criminal law norms. In our opinion, the demands of fairness in the criminal process cannot be viewed outside the limits of what is considered moral, legitimate, acceptable in a controlled time and space. We will analyze the issue of the principle of equity, as a pillar of modern legal systems, following the coordinates drawn by the main ethical theories of Antiquity. Ethical theories have the attribute of being both a consequence and an essential feature of the society that formulates them: thus, we find ourselves in a position to analyze the relevance of these theories in the context of modern society. The conclusions show us that the ethics and morality of ancient societies endure and continue to produce effects in the courts, both at the European and national level, from the Constitution, to codes of ethics and to the implementing laws.

Keywords: ethics, equity, principles, criminal law, ECHR

Citation: Gliga, I.C., Etica și echitatea în dreptul penal: de la principiu la executare.

Etică și Deontologie. 2(2), 73-78.
<https://doi.org/10.52744/RED.2022.02.05>

Publisher's Note: RED stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: © 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Etica – scurtă introducere

Etimologic, termenul de etică provine din grecescul „ethos” (Sandu, 2022, p. 10) ce poate avea semnificația de obicei, moravuri, loc de trai (Gruber, 2015, p. 2; Pleșu, 2020). Dacă la început acest termen era utilizat în sensul descrierii unui obicei, fie el bun sau rău, cu timpul acesta a căpătat un sens moral, fapt pentru care, în accepțiunea generală, acesta este sinonim cu termenul de morală. Astfel că, etica totalizează și organizează normele morale, în scopul creării acestora, raportat la necesitățile societății într-un anumit context istoric. Conceptele eticii ce stau la baza științei eticii, și pot fi considerate ca fiind și cele mai importante elemente ale moralei, sunt: binele și răul, virtuțile, bunăstarea, datoria, conștiința, responsabilitatea, echitatea, demnitatea, frumosul ș.a. Așadar, putem spune că etica este acea ramură a filozofiei ce studiază problemele teoretice și practice ale moralului, fiind practic obiectul de studiu al etici.

Etica poate fi definită ca fiind acea ramură a gnoseologiei ce studiază morala dreptului, fiind una dintre principalele aspecte ale practicii umane. Etica și dreptul au fost dintotdeauna două domenii indisolubile (Vasilescu, 2022): etica surprinde esența unui sistem de valori ce caracterizează o societate, în timp ce aceste valori se materializează în norme de drept ce constituie la rândul lor mediul propice dezvoltării unei conștiințe sociale.

2. Principalele teorii etice ale filozofilor antici și impactul acestora

Având în vedere interdependența eticii și a dreptului, se pune întrebarea, *unde începe dreptul și unde se termină filozofia?*

În doctrina celor două domenii amintite, s-a discutat despre faptul că legea are un fundament etic, deoarece teoriile etice generează și explică principii de drept. Astfel, în continuare vom analiza succint principalele teorii etice ale filozofilor antici precum și impactul acestor teorii.

Unii filozofi, precum Platon, Kant, au făcut eforturi și au reușit să găsească valorile autentic morale care își păstrează forma pură, iar Platon ajunge la aceste valori în scrierea - Dialogul „Politeca”-, tradus în multe limbi în varianta „Republica”. Denumirea dialogului derivă din cuvântul „polis” ce este tradus ca fiind cetate. În viziunea lui Platon „cetatea” reprezenta forma de guvernământ într-un timp și spațiu diferit. Determinarea lui Platon în identificarea valorilor autentic morale a pornit de la ideea potrivit căreia cetățile fiind imperfecte, promovau un drept imperfect și astfel dreptul diferea de la o cetate la alta, și nu putea servi ca modalitate de guvernare valabil pretutindeni în spațiul grec antic.

În Dialogurile Socratice, scriere a discipolului lui Socrate, Platon (2019), este surprinsă abordarea filozofului atenian, care își propune să aducă în atenția partenerilor de dialog propriile convingeri privitoare la problemele „cetății”. Tema eticii apare în dialogul „MENON - Despre virtute” unde se arată că Socrate confundă

voluntar etica cu virtutea și conchide că aceasta poate fi cultivată de om, având o dimensiune materială: „*virtutea înseamnă cunoaștere, pentru că numai prin virtute îți poți trăi viața în cel mai desăvârșit mod*” (Platon, 2019). S-a subliniat că discursul lui Socrate despre dreptate, urmează în linii mari același tipar ca cel despre moralitate și că pentru Socrate, „*dreptatea este echivalentă cu starea de sănătate a sufletului iar nedreptatea ca boală se tratează prin învățătură*” (Sandu, 2012, p. 82).

O altă teorie socratică despre etică evidențiază faptul că valorile morale, precum, dreptate, virtute, frumos etc., trebuie să fie supuse rațiunii pentru a obține din ele un concept general comun, deoarece opiniile singulare pot diferi de la om la om, în timp ce rațiunea este una și aceeași pentru toți (Stere, 1988). Acestea erau valori supreme în „cetatea” lui Socrate. Astfel, putem observa cum teoria cunoașterii angrenează mecanismul justiției, eticul circumstanțind astfel viziunea despre „împărțirea” dreptății în „cetate”: „*Oamenii comit răul din ignoranță, din cunoașterea falsă a lucrurilor, prin urmare, ei trebuie să fie ajutați să găsească calea cea bună cunoscând adevărul*” (Sisea & Mircea, 2018, p.90).

Având în vedere cele expuse, putem observa cum etica societății lui Socrate dăinuie chiar și în zilele noastre, reprezentând practic structura de bază a normelor de drept contemporan precum și cheia de interpretare pentru acestea. Prin urmare, se deschide calea interpretării principiilor de drept, cu precădere în dreptul procesual penal, prin prisma nevoii de cunoaștere, de la cunoașterea legii, la cunoașterea unor circumstanțe reale, la cunoașterea unor drepturi ce trebuie exercitate în cursul unei proceduri judiciare.

Într-o manieră asemănătoare lui Socrate, etica și dreptatea se întâlnesc în „cetatea” lui Platon. În viziunea lui Platon, pe de o parte, dreptatea este privită din punct de vedere filozofic ca fiind una dintre virtuțile fundamentale care face alte virtuți posibile, iar pe de altă parte, principala misiune a dreptului este educația. În antiteză cu viziunea lui Platon, Aristotel diferențiază justiția de morală: „Nu orice normă socială este lege juridică” (Cristea, 2017).

3. Echitatea și etica

În ceea ce privește echitatea, poate fi definită ca fiind acel principiu etic și juridic care stă la baza reglementării tuturor relațiilor sociale în spiritul dreptății, egalității și justiției, al colaborării și respectului reciproc (DEX, 2009). Plecând de la această definiție, putem observa că relația dintre etică și echitate este relația de la întreg la parte. În timp ce eticul conturează tabloul de ansamblu al unei societăți, echitatea este manifestarea principiilor în raporturile concrete dintre indivizi.

Echitatea reprezintă standardul modern al eticii, fiind stâlpul pe care se sprijină sistemele moderne de drept, alături de buna-credință. În dreptul internațional public, *ex aequo et bono* desemnează posibilitatea rezolvării unui diferend internațional, nu pe baza dreptului, ci pe aceea a echității. Această posibilitate e prevăzută și în art. 38

parag. 2 din Statutul Curții Internaționale de Justiție: „Această dispoziție nu va restrânge dreptul Curții de a rezolva o cauză *ex aequo et bono* dacă părțile sunt de acord cu aceasta” (Statut, 1945). Deși nu s-a impus ca principiu general de drept internațional, echitatea constituie mijlocul prin care se urmărește evitarea aplicării formale a unor reguli sau principii care ar duce la rezultate injuste.

4. Principiul echității

Pentru a identifica rolul ce i-a fost atribuit principiului echității este necesară o trecere în revistă a sistemelor de drept contemporan și viziunea acestora despre echitate. Pe de o parte, în sistemul de drept anglo-saxon, echitatea ajunge să fie chiar un instrument uzual la îndemâna judecătorului. Pe de altă parte, sistemele continentale evocă acest principiu în mod indirect, prin aplicarea unor principii adiacente, conexe, precum principiul egalității, principiul dreptului la apărare (Ciongaru, 2014). În ceea ce privește sistemul de drept românesc, considerăm că acesta este guvernat de echitate, atât în activitatea legiuitorului cât și în activitatea de interpretare și aplicare a normelor de către instanțele naționale. Astfel, legiuitorul român s-a alăturat orientării europene, ratificând, printre altele Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, art. 6 stabilind standardele unui proces echitabil indiferent de materie (Lege, 1994).

Așadar, dreptul la un proces echitabil, este cel care asigură supremația dreptului într-o societate democratică, precum și protecția individului împotriva posibilelor abuzuri ale autorităților judiciare (Chiriță, 2008).

În sprijinul conceptului de echitate a fost consacrat principiul proporționalității, principiu evocat în dispozițiile art. 8 din Declarația franceză din 1789, ce prevede că „*legea nu trebuie să stabilească decât pedepse care sunt în mod strict și evident necesare*” (Dinu Bakoș, 2018). La început această viziune era de natură obiectivă, însă cu timpul caracterul obiectiv s-a transformat într-un mod mai subiectiv, dependent de fapte, deci nu separat de ele. Astfel, suntem de părere că lipsa unor standarde de echitate poate influența procesul de individualizare al pedepselor, iar enunțarea unor standarde de echitate în legea penală pot veni în sprijinul acestui proces.

În mod similar, caracterul echitabil al procesului penal este garantat și de principiul legalității procesului penal, precum și de principiul loialității administrării probelor și sancțiunea aplicată. Acesta din urmă reprezintă o sancțiune transpusă în prevederile art. 102 Cod de procedură penală, reprezentând în fapt voința legiuitorului de a crea un echilibru între interesul societății și interesul individual al celui față de care se desfășoară procesul penal, în sensul că toate actele abuzive exercitate de către organele care efectuează ancheta penală trebuie să fie înlăturate (Nuț, 2014). Pentru a nu se ajunge la un formalism excesiv trebuie precizat că nu orice probă obținută prin simpla încălcare a legii trebuie să fie exclusă, căci pe lângă dispoziția legală încălcată trebuie să se fi produs și o încălcare a drepturilor și intereselor persoanelor interesate de necesitatea excluderii probei obținută în mod nelegal.

În cauza GÄFGEN împotriva Germaniei, s-a pus întrebarea dacă probele obținute, în condiții de nelegalitate cu violență, pot fi folosite având în vedere faptul că procedura în ansamblul său ar fi una echitabilă. În această cauză, deși Marea Cameră a reținut că „admiterea ca probe a declarațiilor obținute prin acte de tortură sau prin alte tratamente contrare art. 3 face ca procedura să fie privită în ansamblul său inechitabilă” (Hotărâre, 2010), în final, aceasta a concluzionat că nu există o încălcare a art. 6 alin. 1 și 3 din Convenție, deoarece Curtea a reținut că deși reclamatul a fost supus unor metode de investigare ilegale în cursul interogatoriului, în speță a fost amenințat că va fi torturat, instanța a încadrat aceste acte în noțiunea de tratamente inumane. În fapt, în urma declarației obținute prin metode de investigare interzise, a fost descoperit trupul victimei omorâte de către reclamat. Curtea a susținut că deși probele obținute în urma declarației date cu încălcarea art. 3 din Convenție ar duce la concluzia că întreg procesul nu ar mai fi unul echitabil, condamnarea a avut la bază cea de a doua declarație a reclamantului, care a recunoscut ulterior faptele, nefiind excluse probele reale derivate, obținute cu ocazia primei mărturii. Tot Curtea a explicat faptul că nu poate avea convingerea că cele susținute de reclamant în cea de-a doua declarație au fost spuse numai pentru faptul că acesta a considerat că nu mai avea nici o opțiune de apărare. În opinia parțial concordantă, s-a arătat că utilizarea probelor reale obținute ca urmare a primei declarații este de natură să încalce dreptul la un proces echitabil.

Dacă avem în vedere prevederile art.102 alin. (1) din Codul de procedură penală, observăm că și în viziunea legiuitorului român au fost prevăzute pentru excludere numai probele obținute prin tortură, dacă avem în vedere faptul că legiuitorul a utilizat numai termenul de tortură, nu și pe cele de tratament inuman sau degradant (Udroiu, 2017), fiind în acord cu practica CEDO.

5. Concluzii

Având în vedere faptul că societatea românească de azi suferă din ce în ce mai multe transformări, se simte nevoia acută de repere care să ne ajute și să ne ghideze existența. Avem nevoie de valori general valabile care au sens pentru întreaga societate. Etica reprezintă acea punte de legătură dintre dimensiunea teoretică și cea practică a dreptului, în sensul că încă din antichitate, aportul din domeniul filozofiei a luat forma teoriilor etice, concepte ce constituie bazele normelor de drept contemporan. Astfel, putem observa cum etica și moralitatea societăților antice dăinuie și continua să producă efecte în instanțele judecătorești, atât la nivel european cât și la nivel național, de la constituție, la coduri deontologice și până la legile de punere în aplicare, toate atribuie echității o importanță deosebită în justiția românească.

Referințe

- Chirița, R., (2008). *Dreptul la un proces echitabil*, Editura Universul Juridic, București.
- Ciongaru, E., (2014) Judecarea în echitate - transplant juridic în codul de procedură civilă, *Analele Universității Constantin Brâncuși din Târgul Jiu*, Seria Științe Juridice, Nr.4/2014, accesată la data de 3 decembrie, 2022, https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2014-04/06_Emilian%20CIONGARU.pdf
- Cristea S., (2017). *Doctrina Juridice* ed. a VII-a, Editura Universul Juridic, București.
- DEX, (2009). *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- Dinu Bakoș, M.M., (2018). Proportionalitatea - garanția echității în individualizarea legală în dreptul penal francez. *Revista Universul Juridic*, nr. 2, accesată la data de 10 decembrie, 2022: <https://www.universuljuridic.ro/proportionalitatea-garantia-echitatii-individualizarea-legala-dreptul-penal-francez/>
- Gruber, G. (2015). *Generalități despre etică, morală și deontologie; Un scurt istoric*. În cartea: Manual pentru mentori, Editura Universității Lucian Blaga din Sibiu, Editor: Carmen Sonia Duse, accesată la data de 10 decembrie, 2022 la: https://www.researchgate.net/publication/311406664_Generalitati_despre_etica_morala_si_deontologie_Un_scurt_istoric
- Hotărâre, (2010). CEDO, Marea Cameră, Cauza GĂFGEN IMPOTRIVA GERMANIEI, accesată la data de 2 decembrie 2022, la adresa: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/CAUZA-GAFGEN-impotriva-GERMANIEI.pdf>
- Lege, (1994). Legea nr. 30 din 1994 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și a protocoalelor adiționale la aceasta convenție, publicată în M.O. nr. 135 din 31 mai 1994, <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/4043>
- Nuț, T., (2014). *Scurtă introducere în problema excluderii probelor*, accesat la data de 3 decembrie 2022, <https://www.juridice.ro/316433/scurta-introducere-in-problema-excluderii-probelor.html>
- Platon, (2019). *Dialoguri socratice*, Editura Humanitas, București.
- Pleșu, A. (2020). *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*. Accesibil la: <https://www.icr.ro/varsovia/minima-moralia-elemente-pentru-o-etica-a-intervalului-de-andrei-ple-su-fragment>
- Sandu A. (2012). *Etică și deontologie profesională*. Editura LUMEN, Iași.
- Sisea D., Mircea, V.A. (2018). *About Ethics in Thinking of Great Philosophers*, Working paper 06, Ecological University of Bucharest, Department of Economics, <https://ideas.repec.org/p/eub/wpaper/2018-06.html>
- Statut, (1945). *Statut din 26 iunie 1945 al Curții Internaționale de Justiție*, accesat la data 8 decembrie 2022, la: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/19363>
- Stere E. (1988). *Din istoria doctrinelor morale*. Iași: Editura Polirom.
- Udroiu, M., (2017). *Codul de procedură penală, Comentariu pe articole*, ed. 2, Editura C.H.Beck, București, p. 421.
- Vasilescu, P. (2022). *Bunele moravuri – o confuziune etică de drept*, DOI:10.24193/SUBBiur.67(2022).1.1, accesibilă la: <https://law.ubbcluj.ro/ojs/index.php/iurisprudentia/article/view/260/299>, accesată la data de 3 decembrie 2022.